

SITUAȚIA PREZENTĂ ȘI DE PERSPECTIVĂ PRIVIND CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA MONUMENTELOR (II)

În numărul anterior al revistei, am publicat dialogul purtat între specialiști din diferite domenii, strâns legate de activitatea de conservare și restaurare a monumentelor și ansamblurilor istorice din o serie de zone ale țării.

În continuarea dezbaterii, vom publica opiniile, observațiile și sugestiile privind mai buna desfășurare a acestei activități, înregistrate de la:

- Petre POPA, președinte al Comitetului județean de cultură și educație socialistă Argeș;
- Vasile DRĂGUT, istoric și critic de artă, rectorul Institutului de artă plastică „N. Grigorescu”, București;
- Adrian RĂDULESCU, directorul Muzeului de arheologie și istorie națională Constanța;
- Eugen IORDĂCHESCU, arhitect, Institutul de proiectări „Proiect” București;
- THURMAN Zoltan, arhitectul șef al municipiului Tg. Mureș;
- Maria BUCĂȚARU, directorul Muzeului județean Botoșani;
- Gabriel LAMBESCU, conductor arhitect, Oficiul pentru patrimoniul cultural național, județul Covasna.

Ocrotirea patrimoniului, o responsabilitate națională

Petre POPA: Consider că dezbateră inițiată de revista dv. este un foarte util prilej de prezentare a problematicei deosebit de complexe a activității de conservare și restaurare a monumentelor istorice din diferite zone ale țării. Sperăm să se realizeze, prin intermediul acestei publicații de specialitate, un adevărat schimb de experiență, un schimb de idei și, de ce nu, să se sugereze stabilirea unei forme de cooperare practică între județe, pentru îmbunătățirea generală a activității în domeniul respectiv.

În ceea ce ne privește, pe baza reglementărilor în vigoare, forurile competente ale județului Argeș au stabilit, ca metodologie și acțiune practică, o suită de măsuri printre care amintim: deplasări frecvente la monumentele de pe teritoriul județului, ale membrilor O.J.P.C.N. Argeș, prilej cu care se verifică starea de conservare a monumentului, se discută cu deținătorii obligațiile ce le revin, se întocmesc referate de necesitate pentru lucrări urgente de restaurare; instruire periodică ale deținătorilor, referitoare la condițiile de conservare ce trebuie asigurate monumentelor; înștiințări periodice și recomandări scrise adresate consiliilor populare ale comunelor sau orașelor pe raza cărora există monumente istorice și de artă, cu privire la obligațiile ce le revin în calitate de proprietari ai acestora, conform Legii nr. 63/1974.

Pentru restaurarea monumentelor de arhitectură, în ultimii cinci ani, C.J.C.E.S. Argeș a stabilit relații foarte strânse cu Institutul de proiectare Argeș, în cadrul căruia lucrează arhitecți și ingineri ce și-au format deja o experiență în această categorie specială de lucrări de proiectare.

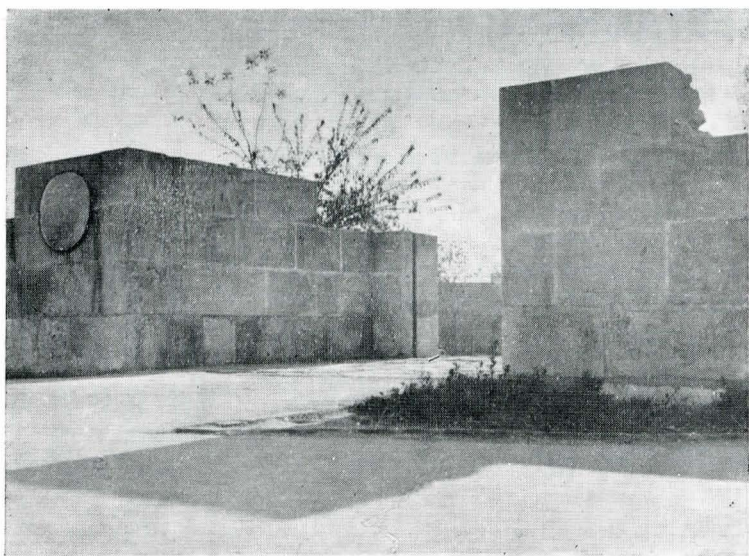
În privința lucrărilor de construcție, C.J.C.E.S. Argeș colaborează cu Asociația economică intercooperatistă cu profil industrial — Smeura, în cadrul căreia există un nucleu

de ingineri și muncitori cu înaltă calificare ce au o experiență îndelungată pe șantiere de restaurare a monumentelor de arhitectură. În cursul anilor 1981 și 1982, cu această unitate au fost contractate trei lucrări importante: restaurarea Conacului Budiștenilor din Budeasa Mare, comuna Budeasa, restaurarea zidurilor unor obiective din castrul roman Jidava — Cîmpulung, restaurarea ruinelor cetății Oratea de la Podul Dîmboviței, comuna Dîmbovicioara.

De asemenea, este în curs de organizare un nucleu de muncitori specializați în lucrări de restaurare, afiliat Întreprinderii cinematografice Argeș, cu care au fost executate lucrări de restaurare la Complexul feudal Glavacioc.

Datorită interesului și atenției crescînde pe care conducerea superioară de partid și de stat le acordă în prezent problemelor legate de viața prezentă și viitoare a monumentelor, s-ar putea spune că în activitatea de conservare și restaurare sîntem la un început de drum nou. Acest nou drum începe însă în condiții destul de dificile. Sîntem după o perioadă în care, pe de o parte, din cauza neînțelegerii corecte de către deținătorii de monumente a obligațiilor ce le revin în privința întreținerii construcțiilor (mai ales a construcțiilor din lemn și a elementelor de artă monumentală ca: picturi murale, stucaturi, sculpturi în lemn ș.a.) și, pe de altă parte, din cauza întârzierilor foarte mari cu care se întruneau toate avizele necesare pentru a obține autorizația de efectuare a reparațiilor sau lucrărilor de restaurare a monumentelor, foarte multe dintre ele au ajuns într-o stare rea de conservare. Este foarte dificil acum de stabilit anumite priorități, în condițiile în care majoritatea beneficiarilor nu dispun de posibilități materiale pe măsura complexității lucrărilor ce trebuie efectuate.

Probleme sînt și cu lucrările deja contractate. În colaborarea cu nucleele de constructori specializați de la A.E.I.P.I. Smeura și Întreprinderea cinematografică, în afara greută-

Tomis. Poarta de nord, restaurată

șilor întâmpinate în privința transportului și aprovizionării cu anumite materiale specifice restaurărilor (cărămidă de epocă, lemn, șifă ș.a.) există dificultăți în aplicarea normativelor pentru retribuirea muncitorilor care execută lucrări speciale în condiții deosebite de cele de pe alte șantiere de construcții. Pentru aprovizionarea și transportul unor materiale ca: piatră, ciment, apă, colaborăm cu Secția de drumuri naționale Argeș, iar pentru procurarea lemnului, cu consiliile populare pe raza cărora se găsește monumentul.

Cu toate greutățile, sîntem bucuroși că am reușit să începem, cu forțe proprii, organizarea unor activități de asemenea importanță, activități care, pe măsură ce își vor crea precedente, vor contribui la îmbogățirea experienței dovedind, mai ales față de beneficiari, utilitatea și eficiența lor.

Pentru a media rezolvarea unora din problemele amintite, pentru fiecare dintre monumentele ce se restaurează de către unitățile menționate a fost desemnat cîte un specialist din cadrul muzeelor, subordonat direct șefului O.J.P.C.N. Argeș — directorul Muzeului județean Argeș. Acesta are sarcina de a supraveghea buna desfășurare a activității de restaurare atît din punctul de vedere al organizării și aprovizionării șantierului cît și al calității lucrărilor ce trebuie executate în conformitate cu principiile unei restaurări științifice.

Vasile DRĂGUT: Acțiunea de conservare-restaurare a monumentelor nu este o acțiune în sine, scopul ei fiind întotdeauna acela de asigurare, pe de o parte, a perpetuării moștenirii noastre istorice și, pe de altă, de a oferi, prin cercetare, noi argumente în demonstrarea procesului de creativitate, continuitate a poporului român de-a lungul mileniilor. Tocmai pentru că această acțiune nu este o acțiune simplă, ea reclamînd cunoștințe din foarte multe domenii, este necesar ca atît pregătirea cît și desfășurarea ei să beneficieze de conlucrarea diferitelor categorii de specialiști ghidați de convingerea că nimic din ceea ce se întreprinde nu trebuie să dăuneze documentului sau operei căreia i se adresează acțiunea de conservare-restaurare.

Cu fiecare prilej, am reluat îndemnul lui Nicolae Iorga de-a privi documentul concret, de ordin arheologic sau monumental, drept cel mai obiectiv martor al istoriei, prin intermediul căruia pot fi cunoscute atît tehnologia existentă la un moment dat cu materiale preferate cît și resursele economice, orizontul cultural și nu în ultimul rînd gîndirea politică a comanditarilor.

Dacă azi putem evoca strălucirea culturii românilor din vremea Basarabilor, din epoca lui Ștefan cel Mare sau a epocii lui Constantin Brîncoveanu, aceasta se datorează în primul rînd monumentelor de arhitectură care ni s-au păstrat și oprelor de artă făcute de meșterii acelor vremuri îndepărtate.

Poposind în fața unor monumente datînd din vremea lui Ștefan cel Mare, admirăm în primul rînd frumusețea proporțiilor, nobila desfășurare a formelor în spațiu și recunoaștem prin aceasta gustul sigur și știința meșterilor constructori. Acelorași meșteri trebuie să le recunoaștem bogata experiență

constructivă, abilitatea mînuirii materialelor (piatră, cărămidă, mortar trainic), toate acestea sînt fapte de cultură materială convertite în cultura spirituală, după cum, în același mod, decorația pictată permite evocarea unei puternice școli autohtone de zugrăvi, iar analiza programului iconografic demonstrează implicarea gîndirii politice ca, de exemplu, la Pătrăuți unde cavalcada sfinților militari nu este altceva decît o evocare indirectă a luptelor pentru apărarea Moldovei împotriva turcilor.

Spuneam că restaurarea nu este o operație în sine, de fiecare dată urmărindu-se ca monumentul să intre în circuitul valorilor active, nu doar ca simplă mărturie a trecutului ci și ca realitate contemporană. Din acest punct de vedere, colaborarea între factorii de răspundere trebuie să fie totală, mai ales că din experiența acumulată se știe cît de eficientă poate fi recuperarea unui monument istoric. Fie ca obiectiv vizibil, fie ca unitate cu caracter social-cultural, sau, după caz, comercial etc.

Histria. Intrarea într-un mare bastion de apărare

Aș aminti efectul benefic al restaurării hanului Manuc, care, redat unei funcții hoteliere și de alimentație publică, este, în același timp, un important punct de atracție al Bucureștilor. La fel, prin restaurarea casei Udriște Năsturel de la Herești s-a asigurat nu numai salvarea unui foarte vechi monument de arhitectură civilă din epoca lui Matei Basarab, dar s-a creat și o unitate muzeală de mare atractivitate care stimulează circulația turistică într-o zonă în general prea puțin frecventată din Cîmpia Dunării. Pomenind de Cîmpia Dunării, aș vrea să remarc potențialul acestei părți de țară, populată cu monumente de importanța curților de la Budești, a complexului de la Negoști, a casei domnești de la Dobreni, a mănăstirii Plătărești și a multor altora, prin a căror restaurare și intrare în circuitul vizitabil întreaga regiune de la sudul Capitalei ar putea fi activată din punct de vedere turistic, sporindu-se, în același timp, capacitatea demonstrării că nici o parte din teritoriul patriei noastre nu este lipsită de istorie. Pentru foarte mulți, atunci cînd se vorbește despre monumentele din țara noastră, se consideră a fi demne de vizitat numai cîteva regiuni precum Bucovina, nordul Olteniei, Maramureșul. În realitate nu există județ care să nu dispună de propria sa zestre de monumente valoroase, unele unice, singura condiție pentru aducerea lor în conștiința națională fiind restaurarea și punerea în valoare. Referitor la acest punct, aș vrea să mai remarc că, așa cum reiese din experiența acumulată la noi și la alții, restaurarea monumentelor istorice nu este o acțiune bugetioasă, ci dimpotrivă prin stimularea circulației turistice, ea devine o pîrghie a eficienței economice. Este și acesta un argument al pregătirii interdisciplinare pentru ca toți cei ce se implică în opera de protecție a patrimoniului nostru cultural să găsească și căile de valorificare corespunzătoare.

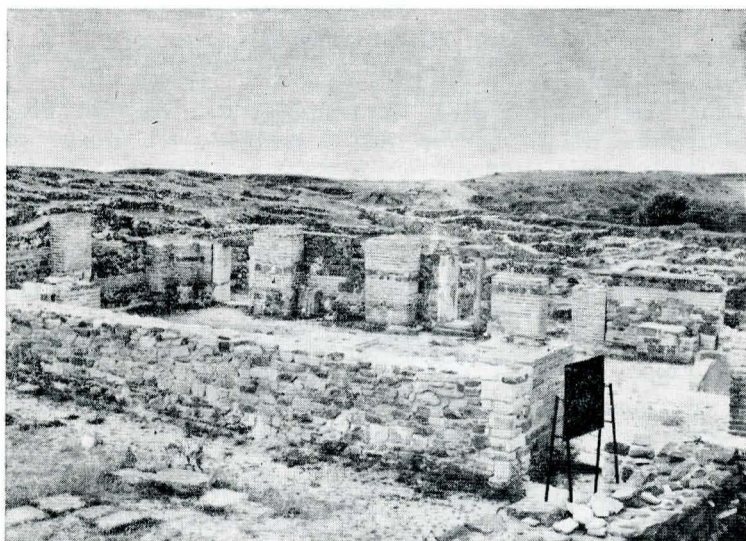
Adrian RĂDULESCU: După cum cunoașteți, județul Constanța este posesorul unor valori arheologice inestimabile, de importanță covârșitoare pentru istoria patriei. Zidul de incintă al Tomisului, turnurile și porțile lui monumentale,

Edificiul cu mozaic, termele romane ori sectorul oraşului antic, dezvelit în parcul catedralei din Constanţa, cartierul romano-bizantin şi zidul de incintă al Callatisului ori mormîntul elenistic „cu papirus” sau alte ansambluri arheologice descoperite foarte recent în aceeaşi zonă, toate ridică probleme deosebit de complexe, de integrare a monumentelor şi rezervaţiilor arheologice în peisajul urban actual al Constanţei şi, respectiv, al Mangaliei.

În ambele oraşe situaţia este mulţumitoare. Unele ansambluri arheologice antice au fost complet restaurate, pentru altele proiectele sînt în curs de realizare.

La Mangalia, spre exemplu, mormîntul „cu papirus” a fost integrat muzeului realizat în apropiere, iar pentru complexele elenistice monumentale, apărute în iarna anului 1981—1982, au fost luate măsurile necesare de protejare.

Monumentul triumfal şi cetatea de la Adamclisi, ca şi cetăţile Histria şi Capidava ridică alte probleme de restau-

Histria. Termele romane restaurate parţial

rare şi conservare, ca obiective istorice şi turistice în acelaşi timp. După încetarea activităţii Direcţiei patrimoniului cultural naţional ne-a revenit în exclusivitate sarcina întreţinerii şi conservării vastului patrimoniu, menţionat mai sus, căruia îi putem adăuga aşezarea fortificată geto-elenistică de la Albeşti, „castellumul” roman de la Ovidiu, cetatea bizantină de la Păcuiul lui Soare, ori excepţionalul ansamblu rupestru de la Basarabi (secolele X—XI).

Menţionez că proiectele pentru construcţia de preservare a complexului rupestru de la Basarabi au fost definitive, actualizate şi se află în momentul de faţă în faza finală de avizare. Estimăm, ca la sfîrşitul anului în curs sau la începutul anului 1983 să fie reluate lucrările construcţiei de protecţie de la Basarabi, paralel cu cele de restaurare a bisericuţelor şi a celorlalte ansambluri săpate în cretă.

Sîntem preocupaţi ca în vederea continuării acţiunilor de conservare şi restaurare la toate obiectivele noastre să reorganizăm loturile de restauratori specializaţi, pe lîngă o întreprindere locală (I.J.P.I.P.S. ori T.C.L.) care să continue, cu o mai mare amploare şi eficienţă, lucrările de restaurare.

Eugen IORDĂCHESCU: Lucrările de sistematizare a zonei de locuinţe din noul centru politico-administrativ al Capitalei, pentru realizarea arterei Izvor-Coşbuc, au determinat găsirea de modalităţi de salvare şi păstrare a monumentului istoric şi de arhitectură Schitul Maicilor, construit în 1726 în vremea domniei lui Nicolae Mavrocordat. În acest scop a fost întocmit un proiect privind translarea monumentului pe un alt amplasament şi încadrarea lui armonios în ambianţa noilor construcţii de locuit.

Construcţia (în greutate de 745 tone, lungimea 17,75 m, înălţimea la cornişă 6,45 m) este realizată în formă de navă, cu ziduri din cărămidă de epocă, avînd grosimea de 55—60 cm. Elemente originare de pictură s-au găsit în pridvorul deschis; în interior ea a fost refăcută în anul 1896 de către un grup de pictori condus de Eustaţiu Stoenescu, elev al lui Gh. Tattarescu.

La cutremurul din 1977, monumentul a suferit unele avarii care pînă la data mutării nu fuseseră înlăturate.

Proiectul întocmit de către un colectiv de la Institutul «Proiect» Bucureşti (I.P.B.; şef proiect ing. Eugen Iordăchescu) cuprinde, în vederea mutării construcţiei, mai multe faze:

o acţiune de ridicare cu 1,67 m, o acţiune de deplasare la 223 m şi două rotiri (una de 13°49' necesară pentru deplasare şi alta de 36°30' pentru orientarea altarului). Pentru aceasta s-au realizat un cadru prestator al construcţiei, lucrări de consolidare şi rigidizare a structurii, precum şi un mecanism de deplasare şi rotire special proiectat pentru asemenea lucrări.

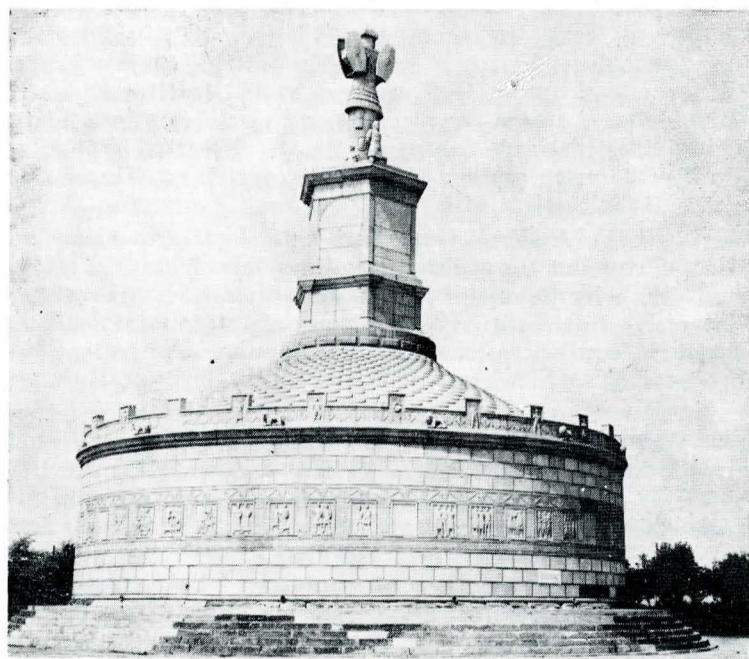
Ridicarea s-a efectuat cu ajutorul unor cricuri hidraulice, comandate manual pe baza unui program indicat de calculator. Pentru evitarea apariţiei de deformaţii în structură, mişcarea de rotire s-a urmărit cu aparate topografice — teodolit şi cu aparatură specială pentru păstrarea orizontalităţii.

În mişcarea de translare, construcţia s-a deplasat cu o viteză de 1,8 m/oră, acţionată de trolii electrice, mecanismul de deplasare fiind alcătuit din cale de rulare şi boghiuri pe roţi, permiţînd şi posibilitatea executării de rotiri.

Lucrările au fost efectuate de I.C.E.D. (Întreprinderea de construcţii edilitare şi drumuri), aparţinînd Consiliului popular al Capitalei.

Sistemul conceput, ce se constituie într-o premieră pe ţară, este posibil să fie utilizat la orice tip de construcţie, concomitent efectuîndu-se şi lucrările de translare a Bisericii Olari în vederea eliberării amplasamentului pentru lărgirea arterei Căii Moşilor şi executarea lucrărilor de canalizare şi termoficare.

Prin acest procedeu, oraşele pot să-şi continue nestingerite acţiunea de sistematizare şi modernizare, îmbinînd armonios trecutul oraşului cu noua cerinţă de dezvoltare, de a avea artere largi cu zone de intersecţii fără dificultăţi de circulaţie făcînd prin aceasta ca fiecare oraş să-şi păstreze o legătură im-

Adamclisi. Monumentul triumfal (restaurare convenţională).

perceptibilă între construcţiile vechiului oraş şi realizările prezente. Oraşul se aseamănă cu societatea şi de aceea trebuie să aibă clădiri vechi de care sînt legaţi cetăţenii mai vîrstnici, clădiri relativ noi, legate de o altă generaţie, precum şi clădirile noi de care se vor lega amintirile copiilor.

Tratîndu-se cu grijă problema sistematizării oricărui oraş şi a soluţiilor ce se adoptă, societatea are de cîştigat sub aspectul păstrării trecutului, urbanisticii, arhitecturii, precum şi al acumulării de experienţe în tehnică, execuţie ş.a.

Gabriel LAMBESCU: Principalele direcţii de acţiune care au stat în atenţia organelor judeţene în problema monumentelor istorice, în conformitate cu prevederile Legii nr. 63/

1974, au fost legate de anumite priorități care au fost analizate la Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Covasna, împreună cu factorii interesați din cadrul Secției de sistematizare, ai Centrului județean de proiectări, precum și reprezentanții Oficiului județean pentru patrimoniul cultural național. De asemenea, au fost invitați diferiți posibili beneficiari ai obiectivelor puse în discuție. Măsurile stabilite cu ocazia acestor analize au constituit sarcini de lucru pentru Oficiul patrimoniului și ele se referă la intensificarea acțiunii de cercetare a zonelor urbane și rurale, la depistarea de noi obiective susceptibile să intre pe lista monumentelor istorice, precum și la modul în care sînt întreținute și puse în valoare monumentele existente.

O atenție deosebită a fost acordată monumentelor cu caracter civil. Dintre acestea mai importante sînt conacele și curiile, construcții care atestă succesiunea unor stiluri de arhitectură începînd din secolul al XVI-lea, la care se adaugă elemente specifice arhitecturii locale, adaptate cu mult discernămint și simț al echilibrului de către meșterii constructori.

Cele mai multe dintre ele sînt construcții solide din piatră sau piatră și cărămidă care, din punct de vedere al conservării, fără prea mari intervenții în structura de rezistență, pot să mai reziste cîțiva zeci de ani. Este vorba de conacele de la Arcuș și Zăbala, primul, construit în secolul al XIX-lea, în stil baroc tradițional; aici are loc, în fiecare an, „Tabăra de sculptură de la Arcuș” datorită căreia parcul a fost „populat” cu numeroase lucrări care vin să dea un plus de interes locului. Cel de la Zăbala, situat la 7 km de stațiunea Covasna, datează din secolul al XVIII-lea; aspectul inițial baroc a devenit clasicist la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd s-au plantat și diferite specii rare în cadrul parcului de aproape 5 ha.

În cursul anului 1981 au fost terminate lucrările de reparații și amenajări la conacul Kalnoky de la Miclosoara, construcție datînd din secolul al XVII-lea, devenită cămin cultural cu săli amenajate pentru diferite activități.

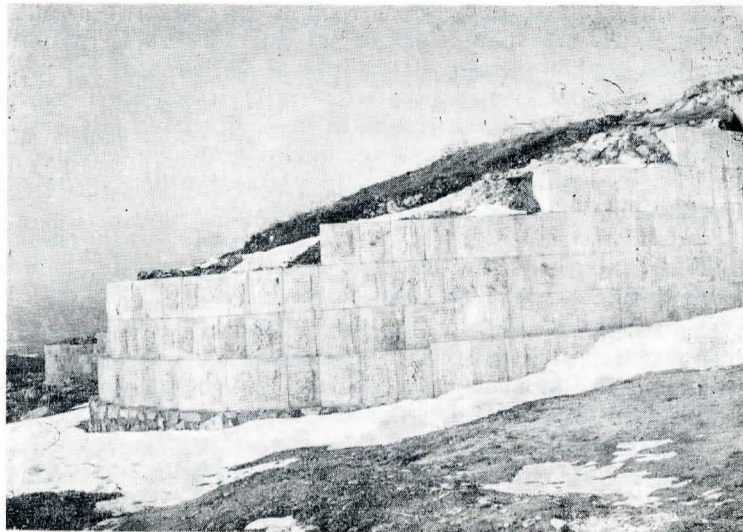
Cel mai important monument civil din județ este „castelul” Daniel din Virghiș, care mult timp nu și-a găsit un beneficiar corespunzător, fapt care a dus aproape la ruina sa. Clădirea datează din secolul al XVI-lea și conține frumoase ancadrame și blazoane cioplite în piatră în stil renascențist. În cursul anului 1982 urmează să fie finalizate lucrările de reparații și amenajare începute cu doi ani în urmă, pentru a primi destinația de centru de creație al artiștilor populari din localitate, cu ateliere și săli de expoziții cu vînzare. Tot aici va fi amenajată și sala de ceremonii a primăriei.

Maria BUCĂȚARU: Potrivit legilor în vigoare, pentru ocrotirea mărturiilor trecutului, activitatea de cercetare și restaurare a monumentelor din județul Botoșani este supravegheată și coordonată de către Oficiul pentru patrimoniul cultural național, în colaborare cu consiliile populare și protopopiatele Botoșani și Dorohoi.

În ultimii ani s-au aflat în procesul de conservare-restaurare Casa memorială „Mihai Eminescu” din Ipotești, reconstruită după planurile arh. V. Polizu — București (între 1977 și 1979); Biserica fostei mănăstiri de la Cosula (comuna Copălău) ale cărei lucrări sistate, în decembrie 1977, s-au finalizat în vara acestui an prin acoperirea bisericii; clădiri din Botoșani deținute de Direcția sanitară, I.T.A., Centrul de calcul, folosind lucrători proprii sau echipe de la I.E.G.C.L., pentru lucrări de tencuieli, zugrăveli, refacerea învelitorii; monumentele de cult Uspenia de la Botoșani și Mlenăuți din comuna Hudești (refaceri la tencuieli și învelitori).

Din păcate nu dispunem încă de specialiști pentru executarea de lucrări complexe necesitate de restaurarea științifică a monumentelor, cu mențiunea că la O.P.C.N. lucrează un conductor arhitect.

În ceea ce privește asigurarea tehnicienilor și a echipelor de meșteri, menționez că nu există echipe specializate pentru restaurări, ci numai cîțiva muncitori, pricepuți, unii care au lucrat la fosta Direcție a patrimoniului cultural național. Se procură, extrem de greu, în special materialul lemnos, cu deosebire șindrila; greutatea mari există la lucrările de restaurare a clădirilor care nu au figurat pe lista monumentelor de cultură din 1956, ci numai pe cea în curs de aprobare pe plan central.

Adamclisi. Turn al zidului de incintă

Arh. THURMAN Zoltan: Pe teritoriul municipiului Tirgu Mureș sînt relativ puține clădiri declarate monumente de arhitectură, ele fiind grupate în zona centrală a orașului și înconjurare de clădiri asemănătoare ca stil, volumetrie și atmosferă.

Întreținerea diferită este în concordanță cu natura proprietății și diversitatea administrării, unele monumente fiind îngrijite și într-o stare bună.

Pentru urmărirea complexă a stării de conservare a monumentelor, pe lîngă fișă a fost întocmit, pentru fiecare construcție în parte, un dosar curent care conține toate actele administrative legate de monumentul respectiv. Cei care au în administrare clădirile au semnat „Obligațiunea de folosință” tip C.S.C.A.S. Din păcate, în anii din urmă, asistența tehnică și materialele nu mai sînt asigurate centralizat, în felul acesta respectarea condițiilor de conservare depinde de pregătirea și gustul deținătorului. Drept urmare unele monumente de odinioară, ce reprezentau excepționale valori spirituale precum Casa Palfy, Castelul de la Criș ș.a., au acumulat deteriorări ce se pot cu greu înlătura. În ceea ce privește Palatul culturii, Consiliul popular al județului Mureș a asigurat fondurile necesare cît și repartizarea de cadre pentru o serie de lucrări de întreținere: refacerea pardoselilor de marmură, schimbarea instalațiilor electrice, sanitare, de încălzire centrală și ventilație, refacerea șarpantei, înlocuirea țiglelor, igheaburilor și burlanelor deteriorate. Au fost consolidate și reîmprospătate ornamentele fațadei, decorația interioară și picturile murale; la repararea complexă a mobilierului original s-a adăugat repunerea în funcțiune a orgii de concert (în stil romantic, unică în Europa).

În cazul clădirilor folosite ca locuințe, și administrate de Întreprinderea județeană de gospodărire comunală și locativă Mureș, se ivesc multe greutăți deoarece peste uzura fizică naturală se suprapun de multe ori și deteriorările cauzate de utilizarea lor necorespunzătoare.

Se depune un efort meritoriu pentru salvarea și valorificarea monumentelor, prin atribuirea de noi funcțiuni odată cu repararea lor. Un experiment bun s-a obținut cu organizarea, în Casa Karnasz, a „Casei căsătoriilor” care va avea pe lîngă funcțiile administrative și pe cele de deservire, unități de alimentație publică. Lucrările, în curs de execuție, se efectuează de către Întreprinderea județeană de gospodărie comunală și locativă Mureș, după un proiect al I.P.J. Mureș. În cursul execuției au ieșit la iveală atît viciile de proiectare (în special la detalii ingineresti și instalații) cît și lipsa experienței meșteșugărești la lucrări de o asemenea complexitate. Merită menționat aportul artiștilor plastici la restaurarea splendidelor picturi murale de epocă.

Uniunea artiștilor plastici participă nu numai în calitate de executant dar și de beneficiar la restaurarea și valorificarea, cu o eficiență economică superioară, a monumentelor. Astfel, U.A.P. Filiala Mureș a preluat de la Întreprinderea județeană de gospodărire comunală și locativă: Prefectura

veche (sec. XVIII), Casa Palffy (sec. XVII) și două bastioane din incinta cetății (sec. XVII); Prefectura veche găzduiește 25 de ateliere de creație, profilate pe toate genurile artelor plastice, iar curtea va avea o funcționalitate culturală. În ceea ce privește Casa Palffy, în locul demolării monumentului, ne-am gândit să cooptăm specialiști în restaurare de la București, care să întocmească proiectul de consolidare, în vederea valorificării clădirii ca sediu al U.A.P. Filiala Mureș.

Prin grija U.A.P., bastioanele tăbăcarilor și croitorilor, din incinta cetății Tîrgu Mureș, urmează să fie amenajate pentru expoziții; totuși, cu regret, se poate constata că, pînă în prezent, numai biserica cetății este în circuitul urban, lăsîndu-se neamenajate cele 5 ha de spații verzi aflate între zidurile multiseculare ale cetății, care ar putea să fie utilizate ca parc public pentru zona centrală a orașului, împlinind astfel o dorință mai veche a locuitorilor.

Desigur, monumentele nu pot supraviețui fără protecția zonei din jurul lor. Un fenomen interesant îl constituie „mo-

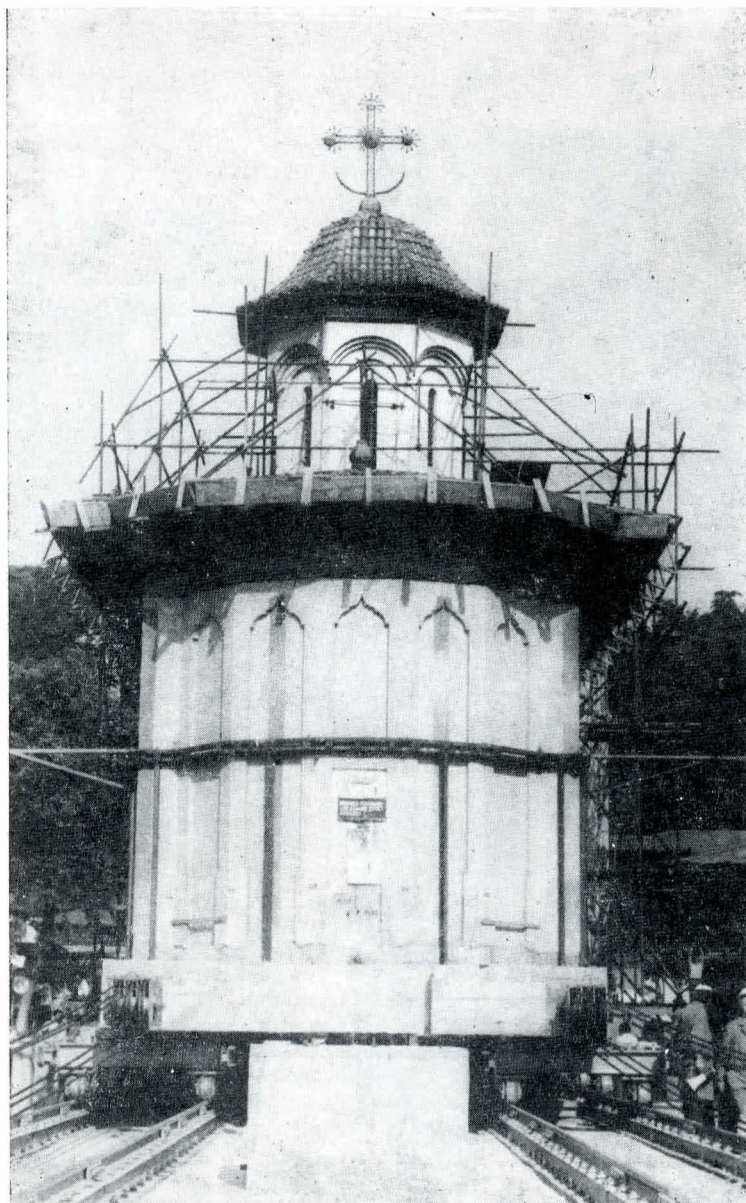
tencuială cauzînd colectivității mari pierderi estetice. Înainte de apariția Decretului nr. 120/1981, reglementarea situațiilor de acest gen era aproape imposibilă, unii beneficiari primind înțelegerea chiar și din partea unor specialiști sau persoane cu funcții de conducere.

Pentru conservarea specificului local și punerea în valoare a monumentelor de arhitectură existente în Tîrgu Mureș a fost întocmit Studiul fațadelor din centrul municipiului (proiect I.P.J. Mureș). Proiectul pe bază de documente autentice prevede readucerea tuturor fațadelor din Piața Trandafirilor la starea lor inițială, lucrări care au fost începute în urmă cu doi ani și continuă cu succes și în prezent. Prin dezvoltarea lui multiseculară, orașul a acumulat imense valori fizice și estetice înmagazinate în construcții și echipamente, conferind o particularitate aparte Pieței Trandafirilor. Avem speranța că prin completarea schișei de sistematizare cu rezervații de arhitectură și orășenești nu numai zestrea spirituală a orașului va fi îmbogățită dar și cea fizică prin menținerea construcțiilor bune și înlocuirea, după necesități, a celor uzate. În acest fel, specificul fațadelor clădirilor-monumente va putea fi conservat cu cea mai mare grijă, pentru a nu mai repeta experiența modificărilor nereușite la clădirea din Piața Eroilor Sovietici nr. 3, Prefectura Tîrgu Mureșului, construită în roșu la 1940, după un proiect elaborat de arhitect E. Grosu și terminată cu modificări în 1941—1942. Fotografia clădirii în roșu este publicată în numărul jubiliar „Arhitectura“, 1891—1941, în revista „Építészet“ (Arhitectura), nr. 2/1942 și nr. 3/1943, cu scurte prezentări ale modificărilor aduse, însoțite de fotografii comparative, cît și în nr. 120 din 20.03.1981 al revistei „Vatra“. Amplasamentul construcției se situează pe de o parte în vecinătatea celor două palate secession bogat decorate cu elemente florale și geometrice, inspirate din folclorul maghiar (Palatul culturii și sediul Consiliului popular județean), iar pe de altă lîngă construcția eclectică, mai echilibrată a Uniunii meșteșugarilor (în prezent internat școlar). Cu toate dificultățile ce decurg din amplasament, clădirea proiectată de arh. E. Grosu, prin volumetrie și proporție armonioasă, se înscrie perfect în sit. Clădirea era concepută într-o manieră asemănătoare Palatului Ministerului Lucrărilor Publice (proiect arh. Petre Antonescu), într-un stil caracteristic școlii naționale de arhitectură românească din prima jumătate a secolului. Reușita proporțiilor, dispunerea golurilor, armonia liniilor, tratarea acoperișului, decorația florală, ce urma să fie sculptată în piatră, au conferit edificiului specificul arhitecturii naționale. În suplimentul revistei maghiare „Építészet“, nr. 2 din 1942, printre altele se scriu următoarele despre modificarea Prefecturii din Tîrgu Mureș: „Și acolo a rămas o clădire neterminată... chiar Prefectura. Și aceea era pornită ca bizantină. Și pe aceea un „stil secuiesc“ vroia s-o ia în posesie cu o incompetență plină de zel. Vroia să încarce fațadele cu ornamentație secuiescă. S-au aliat cei culți din oraș și județ, s-a scandalizat marele cunoscător și ocrotitor al arhitecturii transilvane Kóos Károly și cu promptitudine admirabilă și competență profesională a acționat [...] în urma acestor intervenții profesorul Kótsis Ivan care cu moderație a definitivat un caracter liniștit edificiului“.

Apreciez că problema delicată a restaurării fațadelor clădirii sus-menționate se poate rezolva numai pe baza unor studii de urbanism și arhitectură elaborate de cei mai buni specialiști.

Consider că, pentru obținerea unei noi calități la lucrările de restaurare, renovare și valorificare eficientă a monumentelor și zonelor istorice, pe baza parametrilor științifici, este necesară coordonarea centralizată a tuturor lucrărilor de acest gen cît și înființarea în provincie, cu zone bogate în monumente și clădiri reprezentative, a unor ateliere complexe de restaurare. Din experiența mureșeană desprindem o serie de învățăminte de care va trebui să ținem cont în activitatea viitoare.

Finețea detaliilor constructive și decorative ale clădirilor vechi, materialele utilizate, fenomenele fizice (în special cele termice, aero și hidrodinamice) nu sînt în suficientă măsură cunoscute de arhitecții și inginerii familiarizați cu lucrări de beton armat; or, pentru menținerea unui confort fizic, estetic și igienic al clădirilor valoroase moștenite ar trebui asigurată specializarea unor tineri atît în proiectare cît și în execuție, capabili de a continua și dezvolta o frumoasă tradiție în restaurare.

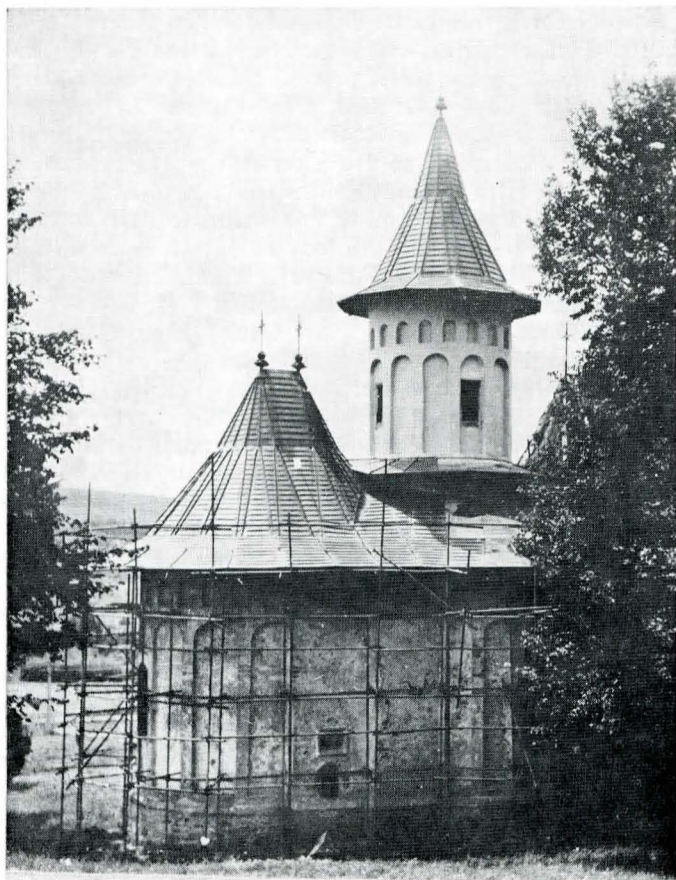
București. Monumentul „Schitul Maicilor“, în timpul lucrărilor de translație. În imagine, moment al fazei de ridicare a monumentului

„dornizarea“ clădirilor vechi. De regulă, aceste lucrări, pe lîngă îmbunătățirea funcționalității și a echipamentului tehnico-edilitar, cuprind și înlocuirea perechilor de ferestre înalte, specifice zonei transilvănene, cu ferestre de serie modulate pentru blocuri, curățînd totodată fațada de orice ornamentație. Modificarea fațadelor în zonele istorice sau în zone cu specific corespunde gustului și dorinței de afirmare a „bunăstării materiale“ a noului proprietar, intrat în posesia construcției prin moștenire sau cumpărare. Casele vechi primesc o înfățișare strălucitoare în terasit, oglinzi și faianță, montate în

De la concepție la execuția restaurării

Vasile DRĂGUȚ: Știind că monumentul istoric este un document deosebit de complex, răspunderea tuturor acelor care se implică în procesul de conservare este foarte mare, riscul greșelii trebuind să fie redus la zero.

Sub semnul unei asemenea răspunderi, în Institutul de arte plastice „Nicolae Grigorescu” prima grijă este acordată formării specialiștilor. În ultimii ani, pe lângă fiecare secție de specialitate au fost înființate ateliere pentru studiul tehnologiei artistice în intenția de a depista și specializa pe virtualii restauratori. De la restaurarea picturii pe pânză și lemn pînă la restaurarea picturii monumentale (frescă și mozaic), de la restaurarea sculpturilor și pînă la studiile complexe de restau-

Aș dori să subliniez că prima problemă ce se cere rezolvată este aceea a complexului de aptitudini. Este bine știut că un bun restaurator nu trebuie să fie doar un tehnolog de elită și un executant abil, el trebuie să fie, în primul rînd, dotat cu o etică profesională impecabilă, gata oricînd să facă eforturi și chiar sacrificii pentru ca opera respectivă — monumentul restaurat să fie pusă la adăpost de riscurile unei intervenții neadekvate.

De asemenea, este necesar ca un bun restaurator să aibă permanent în atenție ansamblul monumentului, nu doar o anume parte de care el este în mod special preocupat. Mă refer în mod expres la faptul că multe restaurări au fost făcute considerînd în exclusivitate partea de arhitectură, fără să se țină seama de decorația monumentală și de ansamblul mobilierului de epocă, mobilier care face parte integrantă din arhitectura interioară originală.

Cu mulți ani în urmă, la Voroneț, refacerea acoperișului nu a ținut seama de nevoia protejării picturilor murale exterioare care fac faima acestor monumente și prin demolarea integrală a zidului de incintă a fost deteriorat microclimatul

Mănăstirea Coșula din județul Botoșani. Aspecte din timpul lucrărilor de restaurare

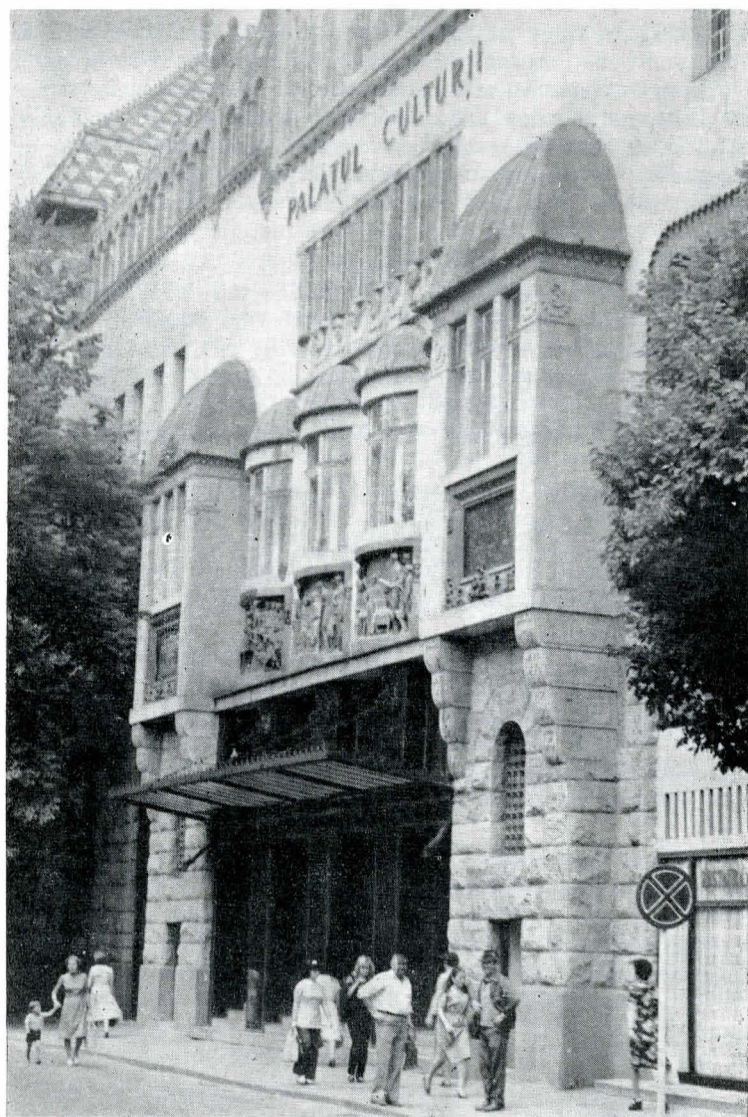
Casa memorială „Mihai Eminescu” din Ipotești (reconstruită)

rare a monumentelor istorice, eforturile făcute confirmă posibilitatea corelării procesului formativ specific învățămîntului de artă cu acela al pregătirii restauratorilor calificați.

specific; în dorința de a corecta aceste greșeli, cu ocazia ultimei restaurări, au fost lărgite streșinile și s-a înălțat zidul de incintă iar, în prezent, cu echipa de specialiști din institutul

Clădirea Consiliului popular al municipiului Tîrgu Mureș
Fațada cu intrarea principală, înainte de a fi modificată

Palatul culturii din Tîrgu Mureș

nostru, se lucrează la consolidarea picturilor exterioare urmînd ca, în continuare, să fie supuse unui minuțios program de restaurări (refacere) și cele din interior.

Una dintre gravele greșeli săvîrșite de restauratori, în trecut, a fost îndepărtarea tencuielilor originare. Motivată cu argumente de ordin estetic, decaparea tencuielilor a falsificat adevărul istoric și, în același timp, așa cum s-a întîmplat la mănăstirea Tismana, a sporit grav umiditatea din zidurile monumentului, prejudiciind sănătatea picturilor murale interioare.

În toate situațiile, restauratorul trebuie să fie călăuzit de acel principiu binecunoscut în medicină, *primum non nocere* (înainte de toate să nu vătămeze) și să nu întreprindă nimic doar de dragul unei demonstrații de moment.

Smulgerea picturilor murale de la Cinciș (jud. Hunedoara) s-a dovedit a fi o operație nefericită, cu atît mai greu de justificat cu cît se știa că procedeu nu este recomandabil. La fel aplicarea abuzivă a electrodrenajului nu poate fi acceptată, mai ales că nu îndepărtează cauza umidității, obținînd doar o uscare temporară și, în final, neeficiență a zidurilor.

Dorese să închei cu precizarea că pregătirea tinerilor specialiști în institutul nostru are drept rezultat o sporire a exigenței, iar pentru acei studenți care nu au o vocație pentru restaurare, contactul cu vechile tehnici și cu monumentele de prestigiu se constituie într-o lecție de neînlocuit; avem convingerea că numai prin asigurarea condițiilor de preluare a meșteșugurilor tradiționale poate fi impulsionată cercetarea noilor metode de limbaj artistic, perspectiva viitorului fiind astfel larg deschisă.

Adrian RĂDULESCU: Specificul obiectivelor arheologice din Dobrogea impune un tip anume de restauratori și restaurare. Monumentele amintite au fost executate din piatră fasonată sau nefasonată, cărămizi, chirpici arși — materiale de construcție prinse cu anumiți lianți. Sînt necesari meșteri pietrari specializați în prelucrarea calcarului și a gresiei locale sau a marmurei, zidari și tîmplari cu o mare experiență. Loturile de restauratori pot fi constituite și prin folosirea specialiștilor și meșterilor din cadrul fostelor șantiere ale D.P.C.N. ca și a altora, din centre cu tradiție în prelucrarea pietrei.

Pe de altă parte, deoarece pe litoral se află numeroase monumente de artă contemporană, executate din calcar, marmură sau bronz, loturile de restauratori și-ar putea diversifica preocupările, îngrijindu-se și de conservarea sau restaurarea acestora.

În ceea ce privește materialele pentru restaurare, într-o anumită măsură poate fi folosită chiar piatra recuperată în timpul săpăturilor arheologice. De asemenea, în apropierea tuturor obiectivelor amintite se află și carierele din care se exploata piatra în antichitate, care, în bună măsură, sînt folosite și astăzi. Pot fi confecționate la fabricile județene cărămizi, de dimensiunile și forma celor antice, pentru restaurarea complexelor realizate din acest material. Există o bună experiență și în folosirea lianților actuali (mai ales a cimentului) la construcțiile care au utilizat mortar antic și care va trebui să fie folosiți mai mult în viitor.

În vederea asigurării asistenței de specialitate a lucrărilor, va fi necesară și sporirea competenței laboratorului zonal de restaurare. După cum spuneam, prin încadrarea mai multor restauratori specializați în piatră se va putea coordona temeinic amplul program de lucrări pe care instituția noastră și-l propune spre realizare.

Perspective de viitor în activitatea de conservare-restaurare

Adrian RĂDULESCU: În viitor ne propunem să acționăm în două direcții principale. Pe de o parte, intenționăm să continuăm lucrările de restaurare la obiectivele cunoscute, cum ar fi cetățile Histria, Adamclisi și Capidava, cu sectoare importante ale zidurilor lor de incintă, turnurilor și porților, ale templelor, bazilicilor și cartierelor de locuințe. Pe de altă parte, dorim să introducem în lucru și obiective noi ca, de pildă, la Constanța, printre altele, termele romane și bazilica episcopală din sec. IV—VI; pe măsura continuării cercetărilor, alte ansambluri arhitectonice antice vor intra în vederile noastre.

Cetatea orașului Tirgu Mureș. Bastionul mic și bastionul Porții

La Mangalia se impune refacerea unor sectoare ale zidului de incintă și turnurile din sec. IV—VI, precum și restaurarea unor sectoare ale zidului elenistic și ale ansamblurilor arhitectonice (care par să aparțină „zonei sacre” a orașului), descoperite foarte recent. Cetatea de la Albești, creație autohtonă în teritoriul callatian, cu zid de incintă, locuințe de piatră, străzi și canale, executate după model elenistic, urmează, de asemenea, să fie integrată planului nostru de restaurare. În aceeași măsură va trebui restaurat și „castellum-ul” de la Ovidiu, obiectiv important pentru cunoașterea limes-ului pontic, aflat, totodată, și într-o zonă turistică importantă. Alte lucrări de restaurare sînt prevăzute și pentru cetatea bizantină de la Păcuiul lui Soare. După cum aminteam mai sus, la Basarabi, realizarea construcției de protecție va fi corelată cu lucrările de restaurare a ansamblurilor arheologice.

Maria BUCĂTARU: Pentru perspectivă s-au asigurat documentația și fondurile în vederea restaurării sau valorificării următoarelor construcții: clădirea Muzeului „Răscala țăranilor din 1907” Flămînzii; casa Manolache Iorga (sf. sec. XVIII) restaurată, urmînd a fi amenajată ca sediu al secției de etnografie și artă populară a Muzeului județean Botoșani; casa Manole din B-dul Lenin nr. 72, restaurată și extinsă o latură, fiind destinată Centrului teritorial de calcul; clădirea fostei Prefecturi din Dorohoi, ce se va amenaja ca muzeu de științele naturii; Biserița din lemn (Ipotești), schimbarea învelitorii din șindrilă, refacerea tencuielilor etc.; Biserica „Sf. Voievozi (Bălușeni) și cea a schitului Balș (comuna Frumușica). Gabriel LAMBESCU: În cursul acestui an, Comisia județeană pentru patrimoniul cultural național a stabilit o listă de priorități eșalonate pînă în 1985. Lista a fost aprobată de Comitetul executiv al Consiliului popular județean Covasna și conține următoarele propuneri:

1982

— continuarea lucrărilor de la conacul Daniel din Virghiș și începerea activității de cercetare la conacul Apor din Turia;

1983

— finalizarea documentației și începerea lucrărilor de punere în valoare a conacului Apor din localitatea Turia. Construcția datează din secolul al XVII-lea și se propune ca în locul C.A.P., clădirea să adăpostească un punet muzeal, iar în spațiul curții existente să se amenajeze o expoziție permanentă cu anexa gospodărești din zonă;

— consolidarea și intrarea în circuitul turistic a castrului roman de la Brețcu;

— efectuarea lucrărilor de conservare și de punere în valoare, împreună cu întreaga incintă, a castrului roman de la Olteni, aflat în incinta conacului Mikes;

— executarea lucrărilor de conservare a picturilor murale și punerea în valoare, prin introducerea în circuitul turistic împreună cu casele aflate pe linia de incintă, spre șosea, a conacului Mikes de la Olteni, reconstruit în secolul al XIX-lea;

1984

— consolidarea cetății Balványos (sec. XII—XIII), una din cele mai vechi construcții fortificate din județ, ce mai păstrează donjonul și cîteva ruine ale celor două incinte;

— repararea conacului Boda din Filia, o frumoasă curie construită în anul 1913, în stilul barocului popular. Din cauza lipsei unui beneficiar corespunzător (actualul este C.A.P. Filia), construcția este supusă unor degradări tot mai accentuate; se propune să adăpostească un cămin cultural sau o unitate de producție meșteșugărească manuală;

1985

— repararea conacului Ujvarosi din localitatea Ozun, o construcție de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, conținînd frumoase stucaturi în stil baroc. Aflat în proprietatea C.A.P. din localitate, se impune ca în cel mai scurt timp să fie transferat unui beneficiar corespunzător.

În cadrul cercetărilor efectuate pe teren, Comisia județeană pentru patrimoniul cultural național urmează să analizeze propunerea a trei noi rezervații de arhitectură în orașele Tg. Secuiesc și Sf. Gheorghe, rezervații care au scopul de a ilustra fazele dezvoltării urbane de la începutul secolului al XX-lea a celor două localități. Acest studiu urmează să fie extins și asupra localităților rurale, în special asupra celor propuse pentru dezafectare.

Considerăm că astfel vom putea lua în evidență întregul fond de imobile din județ pentru ca, pînă la sfîrșitul acestui deceniu, să dispunem de o situație completă privind valorile patrimoniale din această categorie, situație necesară atît pentru consemnarea unor forme și tipuri arhitecturale specifice din diferite epoci, cît și din punct de vedere al posibilității de a planifica întreținerea și punerea în valoare a monumentelor.

Petre POPA: Cum pe teritoriul județului nostru există și monumente de importanță excepțională pentru istoria artei și arhitecturii românești, conservarea și restaurarea lor necesită intervenția celor mai competenți specialiști din țară. Un astfel de monument este Biserica domnească din Curtea de Argeș. La restaurarea ansamblului de picturi murale lucrează o echipă de la Institutul de arte plastice „N. Grigorescu”, lucrare ce este finanțată și urmărită direct de C.C.E.S.

Forurile județene au hotărît ca, pentru întreaga zonă urbană constituită din incinta Curții domnești și amplasamentul monumentului Sin Nicolară și al altor monumente de arhitectură civilă din vecinătate, să se întocmească un studiu prin care să se stabilească limitele zonei de protecție și modul cum aceasta poate fi amenajată și valorificată. Studiul va fi întocmit de Institutul de proiectare Argeș în colaborare cu specialiști desemnați de Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Institutul de arhitectură „Ion Mincu” din București. Urmează să se întocmească, de asemenea, documentația pentru a se putea începe restaurarea unor construcții din cadrul Complexului feudal Curtea domnească din Curtea de Argeș și restaurarea Culei Drugănescu din Retevoești, comuna Pietroșani.

În prezent se lucrează la restaurarea Mausoleului eroilor din primul război mondial aflat pe dealul Mateiaș, în vecinătatea Cîmpulungului, proiectul fiind asigurat de Institutul de arte plastice „N. Grigorescu”. Este o lucrare complexă, în cadrul căreia a fost cuprinsă și organizarea unui muzeu dedicat luptelor eroice desfășurate în această zonă în anii 1916—1918.

Dealtfel, colaborarea noastră cu acest institut vizează, prin bunăvoința conducerii sale, mai multe obiective, unde vor lucra inclusiv studenții, precum și realizarea unor lucrări de proiectare sau asistență tehnică la o serie de monumente aflate în grija diferiților proprietari. Totodată, de la acest institut, am primit, în ultimii ani, mai mulți absolvenți, cu temeinice cunoștințe în domeniul monumentelor istorice, care au fost încadrați la O.J.P.C.N. Argeș sau la muzee din județ.

Este de remarcat și faptul că forurile județene de partid și de stat manifestă o statornică preocupare față de găsirea unor modalități diverse prin care să se asigure conservarea, restaurarea și valorificarea celor peste 700 de monumente istorice și de artă aflate în județul Argeș — unul din marile depozitare ale istoriei noastre naționale.

Dezbateri consemnate de E. ANCUȚA-RUȘINARU